

RECENZE

PROTI LHOSTEJNOSTI. TĚŽKÉ VZPOMÍNÁNÍ (NEJEN) ROMŮ A SINTŮ

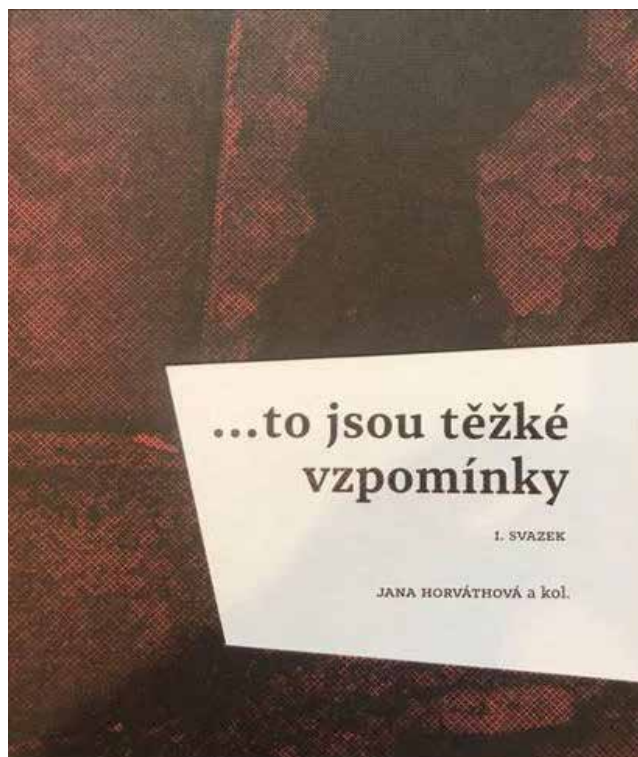
Jana Horváthová a kol., ...to jsou těžké vzpomínky: vzpomínky Romů a Sintů na život před válkou a v protektorátu, Brno, Větrné mlýny, Muzeum romské kultury, 2021, 771 s., ISBN 978-80-86656-44-1.

Monika Stachová

Texty věnované dějinám romských aktérů a akterek zůstávají v českém prostředí stále zřídkačným jevem, ačkoliv se tento trend v posledních letech zvolna proměňuje. Právě první svazek díla

... *to jsou těžké vzpomínky* se snaží o jejich zviditelňování. Publikován byl v roce 2021 v kontextu otevření nové expozice v Památníku holocaustu Sintů a Romů v Hodoníně u Kunštátu na místě tzv. cikánského tábora. Kniha navazuje na dřívější projekty Muzea romské kultury v Brně v podobě stejnojmenného dokumentárního filmu z roku 2002 a vydaného CD.¹ Spojuje v sobě faktografickou část, popisující nejprve předválečnou historii s důrazem na meziválečné Československo, zejména na zákon č. 117/1927 Sb. z. a n. „o potulných Cikánech“, jeho dopady a posléze období protektorátu, s orálně-historickou částí věnovanou výpovědím jednotlivých pamětníků a pamětnic. Tato svědectví mají dvojí povahu. Jedná se buďto o již knižně publikované rozhovory či dosud nevydané paměti aktérů a akterek, nebo o rozhovory pocházející ze sbírky Muzea romské kultury v Brně. Odtud se převážně etabloval autorský kolektiv, který se podílel na vzniku této knihy a v jehož čele stojí ředitelka muzea Jana Horváthová. Již samotný název této knižní řady je v jistém ohledu dvojznačný. Pojednává o nelehkých předválečných a válečných romských dějinách, přičemž zachycuje širokou paletu těžkých vzpomínek a ústních svědectví pamětnic a pamětníků. Zároveň se jedná o poměrně rozsáhlý počín, jenž čítá 771 stran zpracovaných s nebývalou pečlivostí autorského týmu.

Vzpomínky romských i neromských pamětníků a pamětnic jsou řazeny jak za první, tak za druhou kapitolou. Zatímco v prvním pamětnickém bloku o předválečném období k žádnému zásadnějšímu členění nedochází – pouze se zde objevuje dělení podle lokace na Čechy a Moravu, v druhém bloku

věnovaném svědectvím za protektorátu se již setkáváme s podrobnějším tematickým řazením. Objevují se zde sekce věnované bezprostřednímu období po vzniku protektorátu, dále provádění soupisu v roce 1942 a jeho důsledkům, přičemž následně se autorský kolektiv koncentruje na jednotlivá témata, která jsou dělena již podle příslušnosti k danému cikánskému táboru (Lety, Hodonín u Kunštátu). Výpovědi neromských pamětníků a pamětnic se snad kromě jedné výjimky obje-

1 Viz např. i tiskovou zprávu u příležitosti křtu knihy. Dostupná z: https://www.rommuz.cz/file/other/tiskove-zpravy/2021/TZ_1_6_KREST%20tjtv_pdf.pdf

vují vždy na začátku dané podkapitoly. Pozitivním bodem tohoto členění je snaha seskupit dané vzpomínky do širších tematických celků, konstruovat tak jakési kolektivní vzpomínání na danou událost, hledat průsečíky paměti a odlišnosti, které se u jednotlivých pamětníků a pamětnic objevují. Svědectví jsou posléze doplněna o obrazový materiál v podobě dobových dokumentů, historických či poměrně nedávno pořízených fotografií. Na druhou stranu toto tematické členění vzpomínek poněkud znehledňuje individuální příběhy a jejich dynamiku. Orientaci v jednotlivých životních osudech sice usnadňují poměrně dobře provedené intertextové odkazy a medailony pamětníků a pamětnic na konci svazku, přesto se čtenář nebo čtenářka může snadno ztratit v postavách a jejich příbězích, pokud o nich nemá dostatečný přehled, případně neřídí-li se pokynem z úvodu o prvotním nastudování již zmiňovaných závěrečných medailonů.

Při čtení prvního svazku se také nabízí etická otázka jednotné anonymizace pamětníků a pamětnic, pokud o ni stálí. Zde vidím jistou slabinu této publikace, přestože její úvodní pasáže jsou slibné a snaží se vyzdvihnout různá úskalí, která v sobě nese využití orálně-historického výzkumu. Pakliže maminka Čenka Růžičky kdysi vyslovila přání, aby její jméno nefigurovalo v žádných knihách, těžko posoudit, zda je anonymizace ve formě „maminka Čenka Růžičky“ dostatečná.² Stejně tak je tomu v případě propojování neanonymizovaných vzpomínek pamětníků s anonymizovanými výpověďmi objevujícími se v knize Ctibora Nečase *Nemůžeme zapomenout – naši bisteras*. Myslím, že je legitimní zmínit, že se svědectví objevuje v této publikaci, není však zcela nutné konkretizovat. Vzorovým případem, jak by tato anonymizace mohla vypadat, je vzpomínka objevující se v poslední sekci knihy, jejíž autorka je označena jako „anonymizovaná pamětnice vězněná ve věku 14 let v CTI v Letech“.³

Velice užitečné jsou poznámky věnované svědectvím týkající se např. chybějícího kontextu, konkretizace osob, o kterých pamětník či pamětnice hovoří, upozornění na nepřesnosti ve výpovědi či doplnění chybějících slov. Přínosné je i opakované zmiňování některých důležitých odkazů, které hrají pro pochopení klíčovou roli.⁴ Zároveň v některých případech, kdy by byl drobný odkaz vhodný, na daných místech chybí.⁵ Ke zvážení je i vhodnější členění knihy. Čtenář či čtenářka jsou totiž v úvodu postaveni před seznam několika jmen, přičemž o jejich kontextu se dozvídají až o pár

stran dále v podkapitole *K redakční úpravě dosud nepublikovaných vzpomínek*, kde jsou navíc prakticky zahrnuty popisy k již zveřejněným svědectvím.

Některé pasáže by si zasloužily rozvedení kontextu, např. pojednání o moldavském případě s tzv. „cikánskými lidožrouty“, který byl poměrně zásadní, a to nejen pro slovenské prostředí, ale i pro zahraničí – na což odkazuje v knize ostatně také sken pocházející z článku v *L Impartial*. Následkem medializace této události v zahraničí si Krajinický úřad na Slovensku vyžádal od lokálních instancí zprávy o tom, zdali tamější romské obyvatelstvo není „zanedbané“.⁶ Tyto situační zprávy měly zahrnovat např. informace, zdali romské děti chodí pravidelně do školy či zda romské rodiny žijí z pohledu lokálních úředníků v dobrých sociálních a kulturních podmínkách. Krajinický prezident chtěl, aby místní úřady ve svých odpovědích vyzdvihly především zásluhu československého státu při zlepšení situace Romů a Romek na Slovensku ve srovnání s dřívějším obdobím habsburské monarchie. V publikaci je této události vyčleněno bohužel jen pár řádků a není zde např. zmíněna ani doplňující literatura, přestože se tomuto tématu již badatelsky věnovala např. Celia Donert.⁷ S tím souvisí též jedna ze slabín knihy, která vychází najevo ve faktografických pasážích, tj. že autoři a autorky příliš nepracovali – a to ani v pasáži věnované situaci v Německu – se zahraniční literaturou.⁸ Konečně ke zvážení může být, zda by publikaci neprospělo v závěrečné části alespoň resumé knihy v některém z cizích jazyků, plus alespoň symbolický doslov v romském jazyce.

V závěru je potřeba zdůraznit, že některá partikulární témata by zasloužila být v knize rozvedena více, jako např. ambivalence postavy Františka Štampacha,⁹ přejímání dobového diskursu pamětníky a pamětnicemi, romská účast v odboji, konceptualizace paměti, rámování práce jako radikální sociální změny ve veřejném diskursu nebo pokračování diskriminace Romů a Romek v poválečném období. Nicméně i přes tyto dílčí nedostatky, které zde byly nastíněny, má práce skutečně mnoho co nabídnout a je cenná především svou snahou zachovat důležitou perspektivu romských pamětníků a pamětnic na předválečné a válečné období českých, potažmo československých dějin. Tematizace především romského holocaustu je v české společnosti dlouhodobě velice potřebná, aby bylo možné čelit efektivně její lhostejnosti, zažitým stereotypům a šířeným nepravdám.

2 Dalším případem je pamětník s iniciály E. D., u kterého je uveden dodatek, že pochází z rodu oslavanských Danielů. Viz Jana HORVÁTHOVÁ a kol., ...to jsou těžké vzpomínky: vzpomínky Romů a Sintů na život před válkou a v protektorátu, Brno 2021, s. 608.

3 Tamtéž, s. 603.

4 Otázkou však je, zda lze určit nějakou hraniční míru tohoto opakování informací v poznámkách pod čarou, tj. kdy je ještě nosné a kdy zbytečně zatěžuje výklad, a zdali by nepostačovalo pouze odkázat na číslo dané poznámky pod čarou, jež se tomuto tématu již věnovala. Časté opakování se objevuje např. v podobě odkazu na výraz „prastípen“, tedy soubor rituálních a morálních zásad týkající se rituální čistoty a případné exkomunikace Romů a Romek z komunity.

5 Tamtéž s. 17. Tato skutečnost se týká např. odkazů na publikované a nepublikované paměti na straně 17, které nejsou lépe provázány s doplněním na straně 19.

6 Jedná se o dobový termín, který se objevuje v předmětném přípisu od krajinického prezidenta.

7 Viz Celia DONERT, The »International Gypsy« in Czechoslovakia 1918–1938. An Entangled History of Border Control, in: Christophe DUHAMELLE – Andreas KOSSERT – Bernhard STRUCK (eds.), Grenzregionen: Ein europäischer Vergleich vom 18. bis 20. Jahrhundert, Frankfurt 2007, s. 295–314.

8 Viz např. práce již zesnulého Michaela Zimmermanna. Michael ZIMMERMANN, und Forschungsstelle für die Geschichte des Nationalsozialismus in Hamburg. Rassenutopie und Genozid, Jena 1996. Případně různé perspektivy sledovaných míst, které se objevují v dílech Karoly Fings. Viz např. Karola FINGS – Frank SPARING, Rassismus – Lager – Völkermord, Köln 2005. Chybí i práce Wolfganga Benze, Franka Reutera a dalších. Pro slovenské prostředí jsou důležité např. texty Karola Janase, zmíněny nejsou ani novější publikace Arne B. Manna se Zuzanou Kumanovou či starší práce Vladimíra Gecelovského, ze kterých pro oblast Gemeru čerpal i Ctibor Nečas.

9 Viz např. Pavel BALOUN, „Cikáni, metla venkova!“ Tvorba a uplatňování proticikánských opatření v meziválečném Československu, za druhé republiky a v počáteční fázi Protektorátu Čechy a Morava (1918–1941), dizertační práce, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha 2020, s. 7–8.